

SZYDŁOWIEC W PRZEMIANACH SIECI ADMINISTRACYJNEJ

Początki osadnictwa w rejonie Szydłowca wiążą się z okresem wczesnopiastowskim. W końcu XII w. na północnych obrzeżach Puszczy Świętokrzyskiej, w wyniku nadań monarszych zaczynają funkcjonować liczne ośrodki i centra osadnicze związane z rodem Odrowążów¹. Osadnictwo na tym terenie na charakter wyspowy wśród otaczającego je lasu. Skupisko w rejonie Szydłowca i Chlewisk powstało w kontakcie z rozległym obszarem osadniczym, którego centrum stanowił gród radomski, jak i położonym na północ rejonem Skrzywno-Skrzyńsko². Obydwa te klucze dóbr, będące w rękach Odrowążów, wchodziły w tym okresie w obręb kasztelanii skrzyńskiej³. W początkach XIII w. był Szydłowiec osadą targową, położoną u zbiegu lokalnych traktów, biegnących ze Skrzywna, Radomia, Itży, Wąchocka i Końskich. Niewątpliwym wpływem na rozwój osady miał przebiegający niedaleko Dolinami Czarnej i Kamiennej wielki szlak tranzytowy, łączący ówczesne centrum państwa (Wielkopolska) z Grodami czerwieńskimi⁴. W tym czasie kasztelanii skrzyńska wraz z Szydłowcem weszła ostatecznie w skład księstwa sandomierskiego⁵.

W XIV w., w związku z zanikiem kasztelanii skrzyńskiej, podporządkowano Szydłowiec jurysdykcji starosty grodowego w Radomiu⁶. W jego to rękę, a właściwie podstarościę, pozostawała aż do XVIII w. właściwa administracja obszarem, na którym znajdowało się to miasto. Pod koniec XV w. wszedł również Szydłowiec w obręb powiatu radomskiego województwa sandomierskiego. Samorząd szlachecki stanowił na tym obszarze zbierający się w Radomiu sejmik ziemski⁷. System ten funkcjonował nieprzerwanie przez 300 lat, aż do XVIII stulecia. Szydłowiec w okresie staropolskim pełnił funkcję ośrodka rezydencjonalnego i siedziby klucza dóbr: początkowo Odrowążów, następnie Szydłowieckich, ostatecznie Radziwiłłów⁸.

Lokowany przed 1401 rokiem Szydłowiec⁹ zawdzięcza swój rozwój przede wszystkim rozwijającej się w okolicy eksploatacji kamienia i rudy żelaza. W 1591 r. Mikołaj Radziwiłł, potwierdzając w Nieświeżu prawa miejskie, postanawia, iż władzę sądowniczą w mieście wymierzać będzie czterech radnych (2 mianowanych przez właściciela, 2 wybieranych przez mieszczan). Pomyślność miasta zapewniały również jarmarki. Było

ich w sumie 11. Od XV w., oprócz tego że miasto stanowiło w dalszym ciągu węzeł dróg lokalnych, przez Szydłowiec zaczyna biec droga handlowa łącząca obszar Zagłębia Staropolskiego z Radomiem. Pomyślny rozwój Szydłowca jako ośrodka handlowo-rzemieślniczego na skalę regionalną przerywa epidemia dżumy w latach 1653-1654, która doprowadza do gwałtownego spadku liczby ludności. Zniszczenia wojenne wojen szwedzkich dokonały reszty. Miasto nie było się w stanie odbudować do końca XVIII stulecia¹⁰.

W wyniku reformy administracji dokonanej przez Sejm Wielki utworzono 15 grudnia 1789 r. Komisję Porządkowo-Cywilną, która była wybierana przez sejmik powiatowy¹¹. Wprowadzono również jednolite sądy ziemiańskie, oddzielając je jednocześnie od związków z władzą administracyjną¹².

Kolejne zmiany wprowadził sejm grodzieński z 1793 roku. Województwo sandomierskie podzielono na trzy ziemie: sandomierską, radomską i checińską. Szydłowiec znalazł się w ramach ziemi radomskiej¹³.

Najdawniejsza przynależność kościelna Szydłowca trudna jest do odtworzenia. Można przypuszczać, że początkowo należał on do parafii w Chlewiskach¹⁴. Ta zaś z kolei była częścią dekanatu radomskiego¹⁵. Parafia w Szydłowcu istniała prawdopodobnie pod koniec XIV w.¹⁶. W okresie nowożytnym parafia szydłowiecka należała do dekanatu radomskiego dziekanii kieleckiej biskupstwa krakowskiego¹⁷.

Szydłowiec od połowy XVII w. stanowił prężny ośrodek osadnictwa żydowskiego. Znany opis J. Carosiego z 1784 r. mówi wyraźnie o dwóch odrębnych miastach, z których żydowskie było większe¹⁸. Istniejąca tu w XVIII w. gmina żydowska obejmowała swym zasięgiem miasto: Jastrząb, Skrzynno, Wierzbicę, Zygmuntów i 59 wsi z powiatu radomskiego, miasto Wąchock i dwie wsie w powiecie sandomierskim oraz 6 wsi w powiecie opoczyńskim¹⁹.

Po trzecim rozbiore Polski władze austriackie utworzyły w 1796 r. na terenie tzw. Nowej Galicji 6 cyrkułów (Kraków, Kielce, Sandomierz, Końskie, Lublin, Biała), podporządkowanych Gubernium Zachodniogalicyskiemu z siedzibą w Krakowie²⁰. W wyniku tej decyzji Szydłowiec znalazł się w cyrkułe koneckim. W 1803 r. zlikwidowano Gubernium zachodniogalicyskie, zaś jego cyrkuły podporządkowano Gubernium we Lwowie²¹. Stan taki istniał do 1809 r. W tym okresie władzę w mieście sprawował nominowany przez Kreishauptmanna koneckiego magistrat. Składał się on z burmistrza, syndyka, kasjera i 2 asesorów²². Do burmistrza ówczesnego magistratu należały decyzje

w sprawach administracyjnych i sądowych, organizowanie działalności dla poszczególnych pracowników oraz przewodniczenie na posiedzeniach komisji. Syndyk zajmował się sprawami sądowymi i kryminalnymi²³.

W 1809 r. w wyniku wojny obszary Nowej Galicji włączono do Księstwa Warszawskiego. Na interesującym nas obszarze utworzono departament radomski, który obejmował 10 powiatów²⁴. Jednym z miast, gdzie ulokowano prefekturę powiatową był Szydłowiec. Administracją powiatową kierował podprefekt, przy którym powołano Radę powiatową, mającą funkcję opiniodawczą. W Szydłowcu został również ulokowany sąd pokoju dla powiatu²⁴.

Powiat szydłowiecki objął początkowo miasta Jastrząb, Ilżę i Grabowiec, ale bardzo szybko zmieniono jego granice - ostatecznie zajął on tereny środkowej części Zagłębia Staropolskiego. W skład powiatu weszły następujące parafie: Szydłowiec, Jastrząb, Wysoka, Chlewiska, Borkowice, Niekań Wielki, Odrowąż, Suchedniów, Wzdół, Bodzentyn, Tarczek, Świętomarz, Chybice, Pawłów, Zagnańsk, Tumlin, Ćmińsk, Mniów, Grzymałków, Strawczyn, Chełmce i Piekoszów.

Ustawa konstytucyjna, rozciągnięta w 1809 r. na nasz teren, regulowała także sprawy miast. W Szydłowcu istniała 10 osobowa rada municypalna²⁵. Na czele Rady stał wybierany przez nią prezes. Do zadań jej według dekretu królewskiego z 1809 r. należało: ustalenie wysokości dochodów i wydatków miasta, projektowanie podatków miejskich, wydawanie opinii o urzędnikach, występowanie do władz powiatowych z propozycjami zbycia czy nabycia nieruchomości na rzecz miasta.

Po zlikwidowaniu Księstwa Warszawskiego w 1815 r. i utworzeniu Królestwa Polskiego jeszcze przez pewien okres obowiązywał dawny podział administracyjny. Nowy został wprowadzony na mocy postanowienia namiestnika gen. Józefa Zajączka z 16 stycznia 1816 r. W miejsce departamentu radomskiego utworzono, wyłączwszy z niego powiat kielecki²⁶, województwo sandomierskie z siedzibą w Radomiu. To z kolei podzielono na obwody: opoczyński²⁷, radomski²⁸, opatowski²⁹ i sandomierski³⁰. Powiat szydłowiecki znalazł się w obwodzie opoczyńskim. Granice powiatu i jego status nie uległy zmianie aż do 1842 r. W tym bowiem roku przemianowano obwody na powiaty, a powiaty na okręgi. Okręg dzielił się od 3 lutego 1816 r. na gminy z wójtami na czele. Minimalna wielkość gminy została określona na 10 dymów. Na czele administracji okręgowej stał komisarz podporządkowany komisarzowi obwodowemu (od 1842 r. naczelnikowi powiatu). Ukaz carski z 21 sierpnia 1844 r. wprowadzający z dniem 1 stycznia 1845 r. nowy podział administracyjny Królestwa Polskiego,

niczego nie zmienił w sytuacji Szydłowca, który nadal pozostawał siedzibą okręgu³¹.

Po utworzeniu Królestwa Polskiego administracja w miastach uległa dalszym zmianom. W miastach miały funkcjonować urzędy municypalne jako ostatnie ogniwo administracji rządowej³². 15 marca 1818 r. namiestnik Królestwa Polskiego rozwiązał rady municypalne. Zamiast nich utworzono w Szydłowcu, podobnie jak w innych miastach Królestwa, urząd municypalny, składający się z burmistrza i ławników. Wszyscy wymienieni wyznaczani byli z urzędu. Zastrzeżono jedynie, iż radni i ławnicy mianowani będą spośród miejscowych obywateli, posiadających własne nieruchomości³³. We wszystkich sprawach dotyczących miasta burmistrz zobowiązany był zasięgać opinii ławników. Obok burmistrza drugą osobą w mieście stanowił kasjer³⁴. Władzę zwierzchnią nad Szydłowcem sprawował komisarz obwodowy opoczyński³⁵. W 1842 r. zniesiono urząd municypalny w Szydłowcu, tworząc w jego miejsce magistrat, który przejął kompetencje swojego poprzednika. Postanowienia statutu miejskiego z 1861 r. nie zostały na terenie Szydłowca wprowadzone³⁶.

Katastrofalne skutki dla Szydłowca miał carski ukaz z 31 grudnia 1866 r. W ramach likwidacji ostatnich odrębności ustrojowych w Królestwie Polskim zlikwidowano okręgi³⁷. Nowa ustawa tworzyła na terenie dotychczasowej guberni radomskiej dwie gubernie: radomską i kielecką. Gubernię radomską podzielono na siedem powiatów: kozienicki, radomski, opoczyński, konecki, iłżecki, opatowski i sandomierski. W nowym podziale Szydłowiec utracił rolę miasta okręgowego i znalazł się na terenie powiatu koneckiego³⁸. Odtąd w nomenklaturze władz administracyjnych określane jest jako "zaszczytny gorod", a więc takie miasto, gdzie nie urzędują władze administracyjne wyższego szczebla³⁹.

W okresie Królestwa Kongresowego stanowił Szydłowiec również siedzibę dyrekcji obwodu górniczego oraz rządowego leśnictwa⁴⁰.

Trzeba w tym miejscu wspomnieć, że w trakcie trwania powstania styczniowego Centralny Komitet Narodowy, tworząc struktury państwa podziemnego, przywrócił podział Królestwa Polskiego na 8 województw, które z kolei dzieliły się na powiaty i okręgi. Stąd w strukturze władz powstańczych funkcjonowały województwa sandomierskie i krakowskie w granicach sprzed 1845 r., a Szydłowiec pełnił funkcję ośrodka okręgowego⁴¹.

Znaczenie Szydłowca jako ośrodka miejskiego jest w tym okresie bezsporne. Świadczy o tym fakt, że gdy Komitet Urządzący Królestwa Polskiego, realizując ukaz z 1 czerwca 1869 r. odebrał zdecydowanej

większości miast guberni radomskiej prawa miejskie, zmieniając je na osady, Szydłowiec znalazł się wśród dziesięciu ośrodków, które utrzymały status miejski⁴². Pod względem liczby ludności był to w 1878 r. piąty ośrodek miejski guberni radomskiej. Za nim znalazły się takie miasta jak Ostrowiec, Końskie, Opoczno, Kozienice czy Opatów, które poza Ostrowcem, były siedzibami władz powiatowych⁴³.

W Królestwie Polskim po 1863 r. samorząd miejski faktycznie nie istniał, choć ustawy o urządzaniu magistratów i o organizacji rad miejskich z 1861 r. nigdy nie zostały uchylone. Kolejne rozporządzenia władz rosyjskich przełały tylko przejściowo kompetencje rad miejskich na magistraty⁴⁴. Organem kierującym administracją miejską Szydłowca był magistrat, składający się z burmistrza i ławników. Wszyscy oni byli mianowani przez naczelnika powiatu koneckiego⁴⁵. Miastem więc zarządzał organ administracji rządowej⁴⁶. Kompetencje zarządu miasta były dość ograniczone⁴⁷. W 1905 r. magistrat składał się z 4 osób. Byli to:

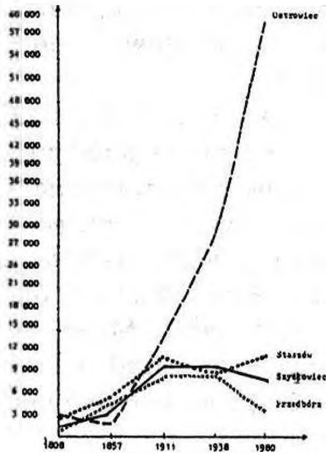
burmistrz	- Bonawentura Niegodziński
kasjer kasy miejskiej	- Franciszek Śpiewak (urzędnik XI rangi)
sekretarz magistratu	- Bolesław Krapaczyński (urzędnik XI rangi)
lekarz miejski	- Kazimierz Wędrzychowski (urzędnik IX rangi) ⁴⁸

Miasto obejmowało wówczas również dwa przedmieścia: Książek i Wymysłów⁴⁹. Dynamikę wzrostu ludności ilustrują rys. 1-3. Trzeba tu jednak podkreślić, że w ciągu XIX stulecia stał się Szydłowiec, w odróżnieniu od innych ośrodków miejskich guberni, miastem o zdecydowanej przewadze ludności żydowskiej. W 1911 r. na 10 683 mieszkańców Żydzi stanowili 8371 (78,4%)⁵⁰.

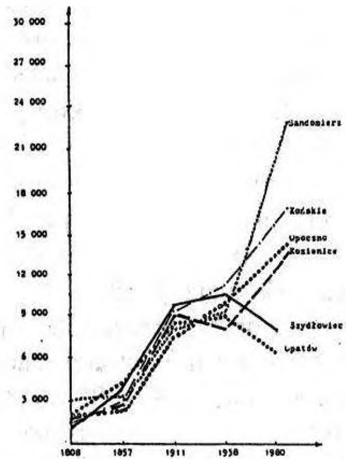
Utrata urzędu powiatowego rzutowała w sposób istotny na możliwości rozwojowe miasta. Odbijało się to przede wszystkim w liczbie osiadłej tu inteligencji⁵¹. Mimo tego pozostawał Szydłowiec do I wojny światowej w liczbie średnich ośrodków miejskich guberni. Zdecydowały o tym trzy przyczyny:

- miasto stało się ośrodkiem przemysłowym⁵²,
- na zapleczu miasta funkcjonował rejon przemysłowy Chlewiska-Pawłów-Rzuców-Szydłowiec⁵³,
- stanowił ważny węzeł dróg⁵⁴.

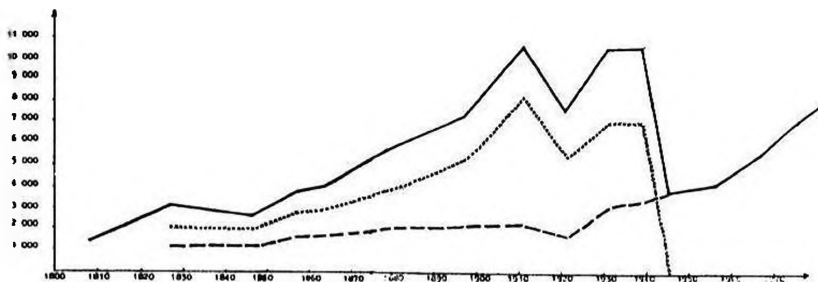
Gospodarkę przemysłową miasta na przełomie wieków ilustrują tabele 1-3.

Rys. nr 1.
DYNAMIKA WZROSTU LUDNOŚCI (XIX-XX w.)
SZYDŁOWIEC NA TLE INNYCH MIAST REGIONU
(środki nie będące w 1866 r. siedzibami powiatów)

Rys. nr 2.
DYNAMIKA WZROSTU LUDNOŚCI (XIX-XX w.)
SZYDŁOWIEC NA TLE INNYCH MIAST REGIONU
(ośrodki będące po 1866 r. siedzibami powiatów)

Rys. nr 3.
DYNAMIKA WZROSTU LUDNOŚCI SZYDŁOWCA (XIX-XX w.)
ludność ogółem —————
ludność żydowska .....
ludność polska - - - - -

Tab.1

**Dochody i kapitały miasta Szydłowca
na przełomie XIX i XX wieku⁵⁵**

Rok	Kapitał rezerwowy	Kapitał stały	Dochody miasta
1891	36 319	330	8 092
1896	11 959	382	12 801
1901	8 959	201	8 824
1905	382	4 300	9 301
1907	382	2 300	12 119
1911	15	382	11 874

Tab.2

**Wpływy kasy magistratu miasta Szydłowca
na przełomie XIX i XX wieku⁵⁶**

Tytuł wpływu	1891	1901
Dzierżawy majątku miejskiego	1 100	2 081
Opłaty handlowe, jarmarczne	66	92
Opodatkowanie dobrowolne, od łaścicieli, fundusz latarniany	485	511
Procenty od kapitału w Banku Państwa, drobne opłaty	-	600
Subwencja ze Skarbu Państwa sumy od weksli hipoteki	1 281	1 363
Razem	5 030	6 749

Wydatki kasy magistratu miasta Szydłowca
na przełomie XIX i XX wieku⁵⁷

Sposób wydatkowania	1891	1901
Oplaty za mieszkania i pensje urzędników	2 143	3 318
Ochrona własności miasta i najem budynków	1 058	1 030
Prace porządkowe w mieście	72	160
Subwencje dla instytucji publicznych	190	310
Splata długów, nadzwyczajne wydatki pojedyncze	526	647
Wydatki pojedyncze bieżące	666	461
Razem	4 655	5 926

Uwaga - wszystkie sumy podane są w tabelach w rublach.

Szydłowiec był też siedzibą gminy wiejskiej w kształcie określonym przez ukaz 2 marca 1864 r.⁵⁸. Gmina szydłowiecka miała 11 941 mórg obszaru. Obejmowała wsie: Baków, Chustki, Ciechostowice, Ciepła, Długosz, Huta, Jankowice, Wola Korzeniowa, folwark Książek, Majdów, Marywil, Mościska, Mszadła, Moskówka, Olszyny, Rybianka, Sadek, Skarżysko Książęce, Stara Wieś, Szydłowiec-Podzamcze, Szydłówek, Świerczek, Świniów, Wysoka i Żdziechów⁵⁹. Najważniejszymi urzędnikami w gminie byli wójt i pisarz gminny. W 1905 r. wójtem gminy szydłowieckiej był Jan Szyszkiewicz, a pisarzem - Eugeniusz Szlichnicki⁶⁰.

Do I wojny światowej Szydłowiec był siedzibą sądu pokoju i należał do I Zjazdu Sędziów Pokoju (Radom, Kozienice, Końskie, Szydłowiec, Opoczno). Przy hipotece sędziego pokoju działał notariat⁶¹. Gmina zaś szydłowiecka należała do sądu gminnego okręgu II z siedzibą w Chlewiskach⁶². Instytucjami administracji rosyjskiej były też w Szydłowcu leśnictwo rządowe z siedzibą w Skarżysku Książęcym, dwie szkoły: 2 klasowa szkoła męska i 1 klasowa szkoła żeńska oraz urząd Pocztowy⁶³.

Do 1805 r. parafia szydłowiecka należała do biskupstwa krakowskiego. W tym bowiem roku władze austriackie przeprowadziły reorganizację diecezjalną, tworząc nową diecezję w Kielcach, w której składzie znalazł się i Szydłowiec. Sankcjonował te zmiany papież Pius VI

w tym samym roku⁶⁴. Taka sytuacja trwała przez cały okres Księstwa Warszawskiego, aż do roku 1818 kiedy to diecezję kielecką zniesiono, zaś w jej północno-wschodniej części utworzono diecezję sandomierską, w której składzie znalazł się i Szydłowiec⁶⁵. Po 1866 r. gdy dopasowano struktury administracji kościelnej do struktur administracji rosyjskiej, Szydłowiec znalazł się w dekanacie koneckim⁶⁶. W 1897 r. parafia szydłowiecka obejmowała: Ciechostowice, Długosz, Hutę, Książek, Majdów, Marywil, Podzamcze, Rybiankę, Sadek, Starą Wieś, Stary Długosz, Świerczek, Szydłowiec fabrykę, Szydłowiec, Szydłówek, Wołę Korzeniową i Wymysłów⁶⁷. Obsada parafii była dwuosobowa i składała się z proboszcza i wikarego⁶⁸.

Wspomniałem już o roli, jaką odgrywała w Szydłowcu społeczność żydowska. Na początku naszego wieku gminą żydowską kierował tu rabin Josek Gelblum⁶⁹. Gmina, poza Szydłowcem, obejmowała wtedy także Bzin Bliżyn i Stąporków⁷⁰. Gmina szydłowiecka zaliczana była do gmin dużych.

W okresie pierwszej wojny światowej gubernie kielecka i radomska znalazły się pod okupacją austriacką. Z całości obszarów okupowanych przez Austrię utworzono generał-gubernatorstwo, na początku z siedzibą w Kielcach, a następnie w Lublinie. Zniesiony został wtedy podział na gubernie. Całość okupacji podzielono na okręgi (dawne powiaty). Szydłowiec należał do okręgu koneckiego, na którego czele stał polski komisarz cywilny⁷¹. Postanowienia Rady Regencyjnej, reaktywujące urzędy powiatowe, w październiku 1918 r. ponownie zaliczyły miasto do powiatu koneckiego⁷².

W pierwszych 10 miesiącach po odzyskaniu niepodległości sytuacja nie zmieniła się - w terenie działały nadal jedynie urzędy powiatowe, na których czele stali komisarze ludowi⁷³. W sierpniu 1919 r. nie zmieniając zakresu ich władzy, urzędy powiatowe przekształcono w starostwa na czele ze starostami⁷⁴.

2 sierpnia 1919 r. utworzono na ziemiach b. Królestwa Polskiego 5 województw. Jednym z nich było województwo kieleckie, które objęło tereny b. guberni radomskiej, kieleckiej i częściowo piotrkowskiej⁷⁵. Odtąd Szydłowiec przez cały okres międzywojenny należał do powiatu koneckiego województwa kieleckiego. W kwietniu 1939 r. na mocy ustawy z dnia 9 IV 1938 r. z województwa kieleckiego zostały wydzielone i włączone do województwa łódzkiego powiaty opoczyński i konecki (z wyjątkiem gmin miejskich Skarżysko-Kamienna i Szydłowiec oraz gmin wiejskich Bliżyn i Szydłowiec). Obydwie gminy szydłowieckie zostały wtedy włączone do powiatu radomskiego⁷⁶.

W dwudziestoleciu międzywojennym był Szydłowiec nadal siedzibą władz miejskich i urzędu gminy szydłowieckiej⁷⁷. Od 1919 r. miastem rządziła Rada Miejska, będąca instytucją samorządu lokalnego⁷⁸. W 1939 r. składała się ona z 24 członków. Spośród nich 3 reprezentowało Obóz Zjednoczenia Narodowego, 8 sympatyzowało z OZN, 8 było przedstawicieli Polskiej Partii Socjalistycznej, 3 reprezentowało Stronnictwo Narodowe, po jednym było bezpartyjnym i przedstawicielem stronnictw żydowskich⁷⁹. W 1925 r. rozszerzono granice miasta włączając w jego obręb kilka wsi: Podzamcze, Starą Wieś, Podgórze i Polankę⁸⁰. W latach trzydziestych, w związku ze znalezieniem się miasta na obszarach Centralnego Okręgu Przemysłowego i modernizacją zakładu w Chlewiskach, połączono ten ostatni linią kolejki wąskotorowej z dworcem kolejowym w Szydłowcu. Prowadzono także prace porządkowe w samym mieście⁸¹.

Jeżeli chodzi o struktury administracji kościelnej pozostawały one nie zmienione w stosunku do okresu poprzedniego. Podobnie się rzecz miała z funkcjonującą w mieście gminą żydowską. Gmina szydłowiecka określana była jako gmina duża. Jej zasięg ograniczał się w tym czasie do samego Szydłowca i okolicznych wsi⁸².

W okresie okupacji hitlerowskiej znalazł się Szydłowiec wraz z powiatem radomskim w obrębie Generalnego Gubernatorstwa na terenie tzw. dystryktu radomskiego⁸².

Po wyzwoleniu miasta w 1945 r. przywrócono przedwojenny podział administracyjny. Różnicę stanowiło powołanie Miejskiej Rady Narodowej, która przejęła kompetencje dawnej Rady Miejskiej i sprawowała nadzór nad Zarządem Miasta, reprezentowanym przez burmistrza oraz Gminnej Rady Narodowej, która sprawowała kontrolę nad Zarządem Gminnym. W tym czasie rady narodowe stanowiły organy samorządu lokalnego. Wspomniane wyżej urzędy pozostawały również pod kontrolą urzędu starościńskiego w Radomiu. Sytuacja taka utrzymywała się do 1950 r., kiedy w marcu ustanowiono tzw. jednolite organy władzy i administracji państwowej. Zostały nimi rady narodowe, a ich prezydium - organami wykonawczo-zarządzającymi. Jednocześnie uległy likwidacji zarządy gminne i miejskie⁸³. W 1954 r. zlikwidowano gminy, tworząc w ich miejsce gromady. W związku z tym zlikwidowano gminę wiejską w Szydłowcu⁸⁴.

W 1954 r. Szydłowiec stał się na powrót siedzibą władz powiatowych, co niewątpliwie przyspieszyło rozwój miasta w następnym okresie. Dla utworzenia powiatu szydłowieckiego wydzielono z powiatu radomskiego miasto Szydłowiec i 19 gromad oraz z powiatu koneckiego

3 gromady⁸⁵. W wyniku połączenia niektórych mniejszych gromad powiat szydłowiecki obejmował w 1965 r. jedno miasto - Szydłowiec i 15 gromad: Pogroszyn, Łaziska, Orońsko, Wysoka, Ostałówek, Pawłów, Chlewiska, Huta, Majdów, Szydłowiec, Jastrząb, Ruda Wielka, Wierzbica, Mirów i Gąsawy Rządowe⁸⁶. W 1972 r. utworzono na terenie powiatu, likwidując gromady, 6 gmin: Chlewiska, Szydłowiec, Jastrząb, Orońsko, Wierzbica i Mirów. W wyniku reformy administracyjnej z 1975 r. zlikwidowano powiat w Szydłowcu, włączając jego obszar do nowoutworzonego województwa radomskiego.

Charakteryzując okres od 1939 r. trzeba podkreślić, że zasadniczy cios perspektywom rozwojowym miasta przyniosła zagłada jego ludności żydowskiej w okresie okupacji hitlerowskiej. Ludność ta stanowiła w okresie poprzednim jego największy potencjał zarówno demograficzny jak i ekonomiczny. Fizyczna likwidacja również i budynków getta przez Niemców nie pozwalała w okresie powojennym na szybsze wyrównanie strat tak jak to miało miejsce w innych ośrodkach. Charakterystyczne, że do dnia dzisiejszego miasto nie odbudowało stanu ludności z 1939 r. Najpoważniejsze inwestycje w latach 1945-1980 nastąpiły wtedy, kiedy w Szydłowcu funkcjonował powiat .

W okresie powojennym Szydłowiec przez cały czas znajdował się na terenie diecezji sandomierskiej, należącej do archidiecezji warszawskiej. W latach sześćdziesiątych powołano dekanat szydłowiecki. Obejmował on w 1980 r. 10 parafii: Chlewiska, Jastrząb, Kierz, Mirów, Nadolna, Orońsko, Rzuców, Szydłowiec, Wierzbica i Wysoka⁸⁷. Obecnie Szydłowiec należy do nowoutworzonej diecezji radomskiej.

Przypisy

- ¹ Ród ten pochodzenia czesko-morawskiego przybył do Małopolski w końcu XI wieku. Głównymi siedzibami rodu były Końskie, Prandocin, Białaczków i Szczekociny. O problemie nadań dla tego rodu i roli w osadnictwie zob. K. G ó r s k i: *Ród Odrowążów w wiekach średnich*. Roczniki Polskiego Towarzystwa Heraldycznego. 1928 T.8 s. 20-46.
- ² A. G i e y s z t o r: *Krajobraz z międzyrzecza Pilicy i Wisły we wczesnym średniowieczu*. W: *Studia Sandomierskie* s. 16.
- ³ T. L a l i k: *Sandomierskie we wcześniejszym średniowieczu*. W: *Studia Sandomierskie* 1967 s. 59; dokładniej o kasztelanii skrzyńskiej i jej zasięgu terytorialnym u S. A r n o l d a: *Terytoria plemienne w ustroju administracyjnym Polski Piastowskiej (w XII-XIII w.)*. Kraków 1927, także M. F r i e d b e r g: *Ród Łabędziów*. Roczniki Polskiego Towarzystwa Heraldycznego 1926 T. 7 s. 35-48.
- ⁴ T. W ą s o w i c z: *Sandomierska sieć drożna*. W: *Studia Sandomierskie* 1967 - patrz mapa nr 2.
- ⁵ S. A r n o l d: *Podziały administracyjne województwa sandomierskiego do końca XVIII wieku*. W: *Pamiętnik Świętokrzyski*. Kielce 1931 s. 65.
- ⁶ Sprawy te wymagają dalszych badań.
- ⁷ Wypada tu przypomnieć, że w dawnej Polsce powiat nie był jednostką administracyjną, lecz okręgiem sądowym, z którego obszaru podawano sprawy do określonego sądu. Szerzej na ten temat Z. G ó r a l s k i: *Urzędy i godności w dawnej Polsce*. Warszawa 1988.
- ⁸ W XIV wieku wyodrębnia się z rodu Odrowążów boczna linia, która przyjmuje nazwisko Szydłowieckich. Jej pierwszymi przedstawicielami są Jakub i Sławko.
- ⁹ Z. G u l d o n, K. K r z y s t a n e k: *Ludność żydowska w miastach lewobrzeżnej części województwa sandomierskiego w XVI-XVIII wieku*. Kielce 1990 s. 51.
- ¹⁰ T. P a l a c z: *Szydłowiec 500 lat praw magdeburskich 1470-1970*. Radom 1970.
- ¹¹ Komisja ta wybierana w liczbie co najmniej 19 osób, w tym 3 duchownych. Po reformie miejskiej miało do nich dojść jeszcze 3 mieszczan. Kadencja komisji trwała 2 lata, ale do następnej dla zapewnienia ciągłości pracy musiało wejść 6 komisarzy z poprzedniej. Dla województwa sandomierskiego, liczącego 6 powiatów, komisje urzędowały w Szydłowie (dla powiatów sandomierskiego i wiślickiego), Radomiu (dla radomskiego), w Stężycy (dla Ziemi Stężyckiej), w Chęcinach lub w Opocznie (alternata co 2 lata) - dla powiatów opoczyńskiego i chęcińskiego]. Przydział do powiatów był luźny,

przyjęto bowiem zasadę wygody, jeśli bliżej było z miejsca zamieszkania do Komisji innego powiatu, to załatwiano sprawy tam. Kompetencje komisji były bardzo szerokie - obejmowały właściwie całokształt spraw swojego terenu. Tu zaznaczymy że jednym z obowiązków którym obciążono komisje stała się sprawa paszportów.

¹² Przejęły one wszystkie sprawy sądzone przez sądy ziemskie, grodzkie i podkomorskie. Sędziów w liczbie 10 miały wybierać sejmiki deputackie co 4 lata; Z. G ó r a l s k i: *Powiat ziemski w XVIII wieku*. W: Uwarunkowania historyczno-kulturowe współczesnej organizacji przestrzennej państwa. Kielce 1993 s. 34-36.

¹³ S. A r n o l d: *Podziały administracyjne*.

¹⁴ J. W i ś n i e w s k i: *Dekanat konecki*. Radom 1913.

¹⁵ B. K u m o r: *Sieć parafialna diecezji krakowskiej w świetle Liber beneficiorum Jana Długosza*. "Roczniki Teologiczno-Kanoniczne" 1982 R. 29 z. 4 s. 29.

¹⁶ Podstawową jednostką w administracji kościelnej była i jest parafia. Jeżeli traktujemy ją jako ściśle oznaczone i zamieszkałe przez wiernych terytorium z kościołem i funkcjonującym przy nim kapłanem, to wtenczas możemy mówić o organizacji parafialnej w Polsce dopiero od 2 połowy XII wieku i na początku XIII wieku, w którym to stuleciu zakończył się proces dzielenia diecezji na parafie; zob. B. K u m o r: *Sieć parafialna...*, s.35.

¹⁷ Archidiakoniat radomski został przekazany dziekanowi biskupiej kolegiaty w Kielcach w 1187 roku przez bpa Gedkę, a od 1325 roku archidiakoniat nazywany był dziekanią kielecką; J. S z y m a Ń s k i: *Uwagi o organizacji archidiakonatu polskiego*. "Roczniki Teologiczno-Kanoniczne" 1959 R. 6. z. 3 s. 33-35; zob. też T. L a l i k: *Sandomierskie...*, s. 66.

Dziekania kielecka obejmowała w 1748 r. 3 dekanaty: Radom, Stężyca i Zwolen. W dekanacie radomskim było 14 parafii (w tym 3 miejskie): Borkowice, Chlewiska, Jarosławice, Kowala-Stępcina, Mniszek, Cerkiew, Radom (miasto), Radom Stary, Szydłowiec (miasto), Wierzbica (miasto), Wolanów, Wsola, Wysoka, Zakrzew; S. L i t a k: *Struktura terytorialna Kościoła Łacińskiego w Polsce w 1772 roku*, Lublin 1980 s.173-174.

¹⁸ Obszerny fragment relacji Carosiego podają Z. G u ł d o n, K. K r z y s t a n e k: *Ludność żydowska*. Kielce 1990 s. 52..., s. 52

¹⁹ Ibidem, tab. 18 s. 183.

²⁰ *Historia państwa i prawa Polski* Red. J. B a r d a c h: T. III s. 715.

²¹ S. K u t r z e b a: *Historia ustroju Polski w zarysie*. Lwów 1820, t. IV, cz. II s. 135.

- ²² B. W i n i a r s k i: *Ustrój polityczny ziem polskich w XIX w.* Poznań 1923 s.53.
- ²³ K. A r ł a m o w s k i: *Kancelarie miejskie zaboru austriackiego w latach 1772-1918.* w "Archeion" 1962 T. 38 s. 244.
- ²⁴ Pierwotnie departament radomski obejmował powiaty: radomski (Radom, Skrzynno, Drzewica, Klwów), kozienicki (Kozienice, Sieciechów, Ryczywół, Białobrzegi, Jedlińsk), opatowski (Opatów, Zawichost, Gliniany, Ćmielów, Ożarów, Ostrowiec, Denków, Tarłów), solecki (Solec, Sienno), sandomierski (Sandomierz, Klimontów, Bogoria), staszowski (Staszów, Koprzywnica, Osiek), szydłowiecki (Szydłowiec, Iłża, Grabowiec, Jastrząb), kielecki (Kielce, Bodzentyn, Miedziana Góra), konecki (Końskie, Białaczów, Gowarczów, Radoszyce), opoczyński (Opoczno, Przysucha, Gielniów, Drzewica). Wkrótce dokonano zmian - nie zmieniając siedzib powiatów zmieniono ich granice tak, że ostatecznie podział departamentu radomskiego był następujący: powiat radomski (Radom, Skaryszew, Białobrzegi, Jedlińsk), kozienicki (Kozienice, Zwoleń, Ryczywół), opatowski (Opatów, Nowa Słupia, Waśniów, Kunów, Ostrowiec), sandomierski (Sandomierz, Klimontów, Zawichost, Ożarów, Tarłów), solecki (Solec, Sienno, Iłża, Grabowiec, Ciepiałów), staszowski (Staszów, Koprzywnica, Osiek, Bogoria), szydłowiecki (Szydłowiec, Jastrząb, Bodzentyn, Suchedniów, Samsonów), kielecki (Kielce, Chęciny, Włoszczowa), opoczyński (Opoczno, Przysucha, Skrzynno, Drzewica, Żarnów), konecki (Końskie, Radoszyce, Przedbórz, Gowarczów, Białaczów); W. T r z e b i ń s k i, A. B o r k i e w i c z: *Dokumentacja geograficzna.* Z. 4. Warszawa 1956 s. 3.
- Stanowisko sędziego pokoju obsadzano w tym czasie dożywotnio przez króla spośród potrójnej liczby kandydatów przedstawionych przez sejmik, oprócz tego w każdym sądzie pokoju działał podsędek, którego powoływał minister sprawiedliwości - a który sądził większość spraw cywilnych i karnych, tak że sędziemu pokoju pozostawiono jedynie sprawy bezsporne; W. S o b o c i ń s k i: *Historia ustroju i prawa Księstwa Warszawskiego.* Toruń 1964 s. 54.
- ²⁵ *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego* T. 1 s. 35; M. K a l l a s: *Organy administracji terytorialnej w Księstwie Warszawskim.* Toruń 1975 s. 113-116.
- ²⁶ Od 1816 roku Kielce stały się siedzibą władz województwa krakowskiego: *Dziennik Praw Królestwa Polskiego.* T. 2. s. 67.
- ²⁷ Siedzibą władz obwodu opoczyńskiego były początkowo Końskie, od 1834 roku Opoczno. Obwód składał się z 3 powiatów: opoczyńskiego, koneckiego i szydłowieckiego; T. K o b a - R y s z e w s k a: *Przeszłość administracyjna ziem województwa kieleckiego* W: *Z dziejów Ziemi Kieleckiej.* Warszawa 1970 s. 16-17.

- 28 Siedziba władz obwodu znajdowała się w Radomiu, obwód obejmował powiaty: radomski i kozienicki.
- 29 Siedzibą władz obwodu był Opatów, obwód obejmował powiaty: solecki i opatowski.
- 30 Siedziba władz obwodu znajdowała się w Sandomierzu, obwód obejmował powiaty sandomierski i staszowski.
- 31 *Dziennik Praw Królestwa Polskiego*. T.30 s. 284.
- 32 *Dziennik Praw Królestwa Polskiego*. T. 1 s. 50.
- 33 *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego*. T. I, cz. I. 1866 s. 21.
- 34 Burmistrzem i kasjerem mógł zostać ten z obywateli miasta, który posiadał nieruchomość oraz był w stanie wpłacić kaucję (jedna czwarta dochodów kasy miejskiej). W latach pięćdziesiątych XIX wieku Rada Administracyjna uregulowała wysokość kaucji w zależności od wielkości i zamożności miasta. Dla Szydłowca wynosiła ona 100 rubli. Obowiązki kasjera regulowało zarządzenie z 30 maja 1818 roku *O organizacji urzędów municypalnych i środkach utrzymania takowych*. Według instrukcji w tym zakresie do działań kasjera należało prowadzenie dokumentacji finansowej: dziennika kasowego, księgi dochodów i wydatków, opracowywanie raportów kwartalnych i rocznych, projektów wydatków, wreszcie zabezpieczenie gotówki znajdującej się w kasie; S. M a r c i n k o w s k i: *Miasta Kielecczyny. Przemiany społeczno-gospodarcze 1815-1869*. Warszawa-Kraków 1980 s. 24-25.
- 35 Początkowo nadzór nad gospodarką finansową Szydłowca sprawował dozorca miejski urzędujący w Radomiu 1818-1821, po 1821 roku obowiązki jego przejął komisarz obwodowy powiatu opoczyńskiego; S. C a r: *Rys urzędzeń municypalnych w Polsce*. Warszawa 1916 s. 16.
- 36 S. M a r c i n k o w s k i: *Miasta ...*,s. 25
- 37 *Dziennik Praw Królestwa Polskiego*. T. 66 s. 119.
- 38 Zasięg terytorialny powiatów określiły postanowienia Komitetu Urządzącego z dnia 17 stycznia 1867 i 10 stycznia 1868 roku przez wyliczenie gmin wiejskich i miast wchodzących w skład poszczególnych powiatów; *Dziennik Praw Królestwa Polskiego* T. 66 s. 279-303 i T. 67 s. 359-372. Nowoutworzony powiat konecki powstał z południowej części b. powiatu opoczyńskiego.
- 39 Zob. *Obzory radomskiej gubernii*.
- 40 *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i krajów przyległych*. Warszawa 1880 T. 8 s. 100.
- 41 H. J a b ł o ņ s k i: *Struktura cywilnej organizacji prowincjonalnej w Królestwie Polskim*. "Przegląd Historyczny" 1938 T. 34. z. 4 s. 443.

- 42 Utraciły prawa miejskie: Magnuszew, Ryczywół, Głowaczów, Sieciechów, Gniewoszów, Granica, Zwoleń, Janowiec, Wyśmierzyce, Białobrzegi, Jedlińsk, Klwów, Przytyk, Wolanów, Skrzynno, Przysucha, Odrzywół, Drzewica, Gielniów, Białaczów, Gowarczów, Żarnów, Radoszyce, Jastrząb, Skaryszew, Wierzbica, Kazanów, Ciepeliów, Lipsko, Solec, Sienno, Grabowiec, Iłża, Wąchock, Wierzbnik, Kunów, Waśniów, Denków, Ćmielów, Gliniany, Tartów, Lasocin, Ożarów, Łagów, Raków, Iwaniska, Bogoria, Klimontów, Koprzywnica, Osiek i Połaniec.
- 43 Utrzymały status miejski następujące ośrodki: Radom, Kozienice, Opoczno, Szydłowiec, Końskie, Ostrowiec, Opatów, Zawichost, Sandomierz, Staszów. W późniejszym okresie w latach siedemdziesiątych utracił prawa miejskie Zawichost, zaś otrzymał Przedbórz; *Dziennik Praw Królestwa Polskiego*. T. 69 s. 246. zob. też S. M a r c i n k o w s k i: *Miasta...*, s. 45-54.
- 43 Zob. rys 1, 2, a także tabele pod nimi.
- 44 K. G r z y b o w s k i: *Historia państwa i prawa Polski*. T. 4 s. 90.
- 45 Ibidem s. 90.
- 46 Ibidem s. 91.
- 47 Zarządy miejskie decydowały w następujących sprawach:
- zarządzanie miejskimi opłatami i powinnościami w naturze,
  - zarządzanie majątkiem miasta,
  - urządzenie i utrzymywanie ulic, oświetlenia i kanalizacji,
  - nadzór nad prawidłowym prowadzeniem handlu,
  - nadzór urzędów kupieckich i rzemieślniczych, dozory kościelne, dozór bożniczy, cmentarze i służba porządkowa,
  - ponadto Zarząd miejski współdziałał w zarządzaniu instytucjami wzajemnego ubezpieczenia, wolno mu było udzielać subwencji szkołom, szpitalom i zakładom dobroczynnym,
  - wykonywał też inne zalecenia władz cywilnych i wojskowych na podstawie wielu przepisów; B. B o u f a ł ł: *Organizacja miast w Królestwie Polskim w W naszych sprawach*. T. 1 Warszawa 1899 s. 186-192.
- 48 *Pamiętna książka radomskiej gubernii za 1905 god.* Radom 1906 s. 50.
- 49 *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*. T. 8 s. 100.
- 50 *Pamiętna książka radomskiej gubernii za 1911 god.* Radom 1912 s. 22.
- 51 Charakterystyczne, że nie mieszkali tu adwokaci, lekarze, a pierwsze legalne stowarzyszenia powołano tu dopiero w 1905 roku. Były to: Towarzystwo Straży Pożarnej w Szydłowcu (Zarząd jego stanowili: przewodniczący: Edmund Engeman, członkowie Józef Golaszewski,

Kazimierz Wędrzychowski, naczelnik straży: Edward Born, zastępca naczelnika Ludwik Dachowski, magazynier Ignacy Ziółkowski), Szydłowieckie Towarzystwo Oszczędnościowo-Pożyczkowe (Radę jego stanowili: przewodniczący Teofil Janczewski, członkowie: Moszek Szmedra, Nojeh Kuperman, Hecel Margules, Mordka Biter, Moszek Modrzejewski, Zarząd tworzyli: przewodniczący Eugeniusz Szlichciński, członkowie Lejbuś Cukier, Mikołaj Sasin); *Pamiętna książka radomskiej gubernii za 1905 god.* Radom 1906 s. 211-212.

⁵² W początkach naszego wieku istniały tu odlewnia Goldkorna i Kupermana (od 1895 r.), odlewnia Zolberga i Pinkierta, huta szkła, browar Engemana, fabryka powozów i narzędzi rolniczych Leśkiewicza, fabryka guzików Redlicha, fabryka wyrobów drzewnych, fabryka harmonijek ustnych Machuderskiego, 4 kamieniołomy ("Antoni", "Edward", "Stanisława", "Władysław") wraz z zakładami obróbki kamienia koło Szydłowca.

⁵³ Ekonomia przemysłowa Chlewiska-Pawłów była od 1882 roku w rękach Francuskiego Towarzystwa Akcyjnego, a w 1902 r. kupił ją hrabia Konstanty Bröel-Plater. W tym okresie czynne były wielkie piece w Chlewiskach i Aleksandrowie wraz z otaczającymi je kopalniami rudy darniowej. Były to zakłady pracujące na starych technologiach. W rejonie ponadto funkcjonowały: odlewnia i fabryka gwoździ Mokiejewskiego w Chlewiskach i fabryka zapalek w Rzuconie (na miejscu starego zakładu hutniczego).

⁵⁴ Przez miasto biegła droga I klasy łącząca Radom z Kielcami, w Szydłowcu odbijało od niej 5 odgałęzień:

- Szydłowiec - Wąchock (25 wiorst)
- Szydłowiec - Brody (18 wiorst)
- Szydłowiec - Suchedniów (18 wiorst)
- Szydłowiec - Końskie (42 wiorsty)
- Szydłowiec - Ruda Maleniecka (41,5 wiorsty)

Wg. *Pamiętna książka radomskiej gubernii za 1871 god.* Radom 1872 s. 26-27. W 1885 roku w odległości 5 km od miasta przeprowadzono linię kolejową łączącą Dęblin z Dąbrową Górniczą - miasto otrzymało przystanek kolejowy - w 1905 r. kierownikiem jego był Wincenty Orliński; *Pamiętna książka radomskiej gubernii za 1905 god.* Radom 1906 s. 180.

⁵⁵ *Obzor radomskiej gubernii za 1891 god.* Radom 1892 s. 39; *Obzor radomskiej gubernii za 1896 god.* Radom 1897 s. 29; *Obzor radomskiej gubernii za 1901 god.* Radom 1902 s. 19; *Obzor radomskiej gubernii za 1905 god.* Radom 1906 s. 20; *Obzor radomskiej gubernii za 1907 god.* Radom 1908 s. 20, *Pamiętna książka radomskiej gubernii za 1911 god.* Radom 1912 s. 37.

- ⁵⁶ *Obzor radomskiej gubernii za 1891 god.* Radom 1892 s.128; *Obzor radomskiej gubernii za 1901 god.* Radom. 1902 s. 27.
- ⁵⁷ *Obzor radomskiej gubernii za 1891 god.* Radom 1892 s. 145; *Obzor radomskiej gubernii za 1901 god.* Radom 1902 s. 38.
- ⁵⁸ K. G r z y b o w s k i: *Historia...*, s. 78-91, obszerne omówienie charakteru i kształtu gminy wiejskiej.
- ⁵⁹ *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego.* T. 8 s. 101.
- ⁶⁰ *Pamiętna książka radomskiej guberni za 1905.* Radom 1906 s. 50.
- ⁶¹ W 1905 roku sędzią pokoju był radca nadworny V rangi Wiktor Iwanowicz Łukondin, notariuszem - asesor kolegialny Marian Cierpiłowski - *Pamiętna książka radomskiej guberni za 1905 g.* s.148.
- ⁶² W 1905 roku sędzią gminnym był Edward Płużański, pisarzem sądowym Wincenty Janczewski; *Pamiętna książka radomskiej guberni za 1905 god.*, s. 163.
- ⁶³ W 1905 roku leśniczym był radca tytularny Władimir Nikołajewicz Goering (urzędnik VII rangi), obsadę szkoły męskiej stanowili: Franciszek Pietruszewicz, Adolf Ułanowicz, żeńskiej zaś: Eugenia Sokołowska; *Pamiętna książka radomskiej guberni za 1905* s. 112, 133. Naczelnikiem poczty był asesor kolegialny - Franciszek Sekuczewski s. 143.
- ⁶⁴ B. K u m o r: *Organizacja terytorialna diecezji kieleckiej.* "Nasza Przeszłość" 1963 T. 17 s. 188.
- ⁶⁵ J. W i ś n i e w s k i: *Powstanie i rozwój diecezji sandomierskiej.* W: Księga jubileuszowa ku czci ks. Mariana Ryxa biskupa sandomierskiego. Radom 1929 s. 24.
- ⁶⁶ J. W i ś n i e w s k i: *Powstanie...*, s.54.
- ⁶⁷ *Catalogus Ecclesiarum et cleri saecularis ac regularis dioecesis Sandomiriensis pro Anno Domini 1897.* Warszawa 1898 s. 74.
- ⁶⁸ W końcu XIX wieku proboszczem był Aleksander Malanowicz, wikarym Ignacy Szadkowski, następnie do I wojny ks. kanonik Tomasz Świątkowski, wikarym ks. Aleksander Ceglowski; zob. *Catalogus Ecclesiarum...* za lata 1886, 1887, 1888, 1889, 1890, 1891 i dalsze aż do 1913.
- ⁶⁹ *Pamiętna książka radomskiej guberni za 1905.* Radom 1906 s. 84.
- ⁷⁰ Ibidem, s. 83.
- ⁷¹ W. Trzebiński, A. Borkiewicz: *Dokumentacja geograficzna.* Z. 4 s. 100.
- ⁷² T. K o b a-R y s z e w s k a: *Przeszłość...*, s. 22.
- ⁷³ J. H o l z e r, J. M o l e n d a: *Polska w okresie I wojny światowej* s. 123.

- ⁷⁴ Rozporządzenie Rady Ministrów z 28 VIII 1919 r.; *Dziennik Ustaw RP* nr 72 poz. 426.
- ⁷⁵ Województwo kieleckie miało składać się z 16 powiatów: będzińskiego, częstochowskiego, ilżeckiego, jędrzejowskiego, kieleckiego, kozienickiego, koneckiego, miechowskiego, olkuskiego, opoczyńskiego, opatowskiego, pińczowskiego, radomskiego, sandomierskiego, stopnickiego i włoszczowskiego; *Dziennik Ustaw RP* nr 63 poz. 395.
- ⁷⁶ *Kielecki Dziennik Wojewódzki* 1939 nr 6.
- ⁷⁷ *Spis gmin miejskich i wiejskich Rzeczypospolitej Polskiej*. Opr. J. Scheinköning i J. Kowalczewski. W-wa 1934 s. 12.
- ⁷⁸ *Historia państwa i prawa Polski*. T. 5 s. 256.
- ⁷⁹ R. R e n z: *Spoleczności małomiasteczkowe w województwie kieleckim 1918-1939*. Kielce 1990 s. 194.
- ⁸⁰ T. P a l a c z, D. P a p r o c k a: *Szydłowiec*. Kielce 1971 s.12.
- ⁸¹ AP Kielce, UWK sygn. 1765, statystyka wyznaniowa 1939 r. wylicza wśród gmin dużych powiatu radomskiego Szydłowiec - 7 400 wyznawców.
- ⁸² T. K o b a - R y s z e w s k a: *Przeszłość...*, s. 25.
- ⁸³ *Dziennik Ustaw RP* nr 28 poz. 426.
- ⁸⁴ *Dziennik Ustaw RP* nr 28 poz. 255.
- ⁸⁵ *Dziennik Ustaw RP* nr 49 poz. 236.
- ⁸⁶ *Rocznik Statystyczny Województwa Kieleckiego 1965*, s. 2.
- ⁸⁷ M ü l l e r o w a: *Sieć parafialna kościoła katolickiego w Polsce w 1980 roku*. Lublin 1982.